

II

Tokat'ta Hukuk Alanında Türk-Ermeni İlişkileri (1770-1810)

Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Tokat

GİRİŞ

Hukuk alanında Türk-Ermeni ilişkileri gerçekte Osmanlı öncesi devirlerde şekillendi. Bu ilişkiler altı asırlık Osmanlı döneminde daha kapsamlı ve daha yoğun olarak yaşandı. Bu dönemde her iki toplumun (Türk ve Ermeni) hukukî ilişkileri genel olarak Müslim-Gayrimüslim münasebetleri çerçevesi içinde ele alınmıştır¹. Az sayıdaki bilimsel çalışmada Osmanlı Devleti'nde Ermenilerin durumu değerlendirilmiştir². Bölgesel nitelikli Türk-Ermeni hukukî münasebetleri hakkında ise akademik seviyede sadece birkaç çalışma göze çarpmaktadır³.

Türk-Ermeni ilişkilerininin hukukî boyutu adı geçen çalışmalarla genel olarak ortaya konmuş olmakla birlikte, birkaç dinî topluluğun yan yana yaşadığı Osmanlı şehirlerinde gerçek durumun ne olduğu hususu tam olarak bilinmemektedir. Bölgesel farklılıkların bu iki topluluğun (Türk ve Ermeni) hukukî ilişkileri üzerinde etkili olup olmadığı sorusu cevap beklemektedir. Bu eksikliği ortadan kaldırmak için bireysel veya ekip halinde yapılacak çok sayıda bölgesel çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Bölgesel nitelikli olan bu çalışmada, Osmanlı döneminde Türk, Ermeni, Rum ve Musevi toplulukların bir arada yaşadığı Tokat şehrinde 1770-1810 yılları arasında hukuk alanında Türk-Ermeni ilişkileri ele alınacaktır. Farklı dinlere mensup bu topluluklar, Tokat'ta genel olarak ayrı mahallelerde oturmuş olmalarına rağmen⁴ birçok alanda sıkı ilişkiler geliştirdiler. Özellikle hukuk alanında Gayrimüslimlerin,

istemeleri halinde kendi aralarındaki özel hukuka ait meselelerde şer'î hukuka tabi olma hakları vardı. İslam hukukunu uygulayan Osmanlı Devleti'nde yaşayan ve bu devletin tebası olan Gayrimüslimler hukukî bakımdan "zimmî" statüsünde idiler. Devlet, zimmîlerin can ve mal dokunulmazlıkları ile din ve vicdan hürriyetlerini korumakla yükümlü bulunuyordu⁵. Zimmîler, özel hukukla alakalı meselelerini çözmek için çoğu zaman tek hakimli şer'îye mahkemesine müracaat ettiler. Kamu hukuku ile ilgili davalarını ise şer'î mahkemeye götürmek zorunda idiler. Mahkemeye getirilen bütün davalar, karara bağlanarak mahkeme defterine yani "şer'îye sicilleri"ne kaydedildi.

Bu makalede Tokat şehrinde Türk-Ermeni ilişkilerinin hukukî yönü, adı geçen dönemin Tokat Şer'îye Sicillerinde (=TŞS) kayıtlı davalara göre ele alındı. Toplam 12 adet sicil defteri üzerinde yapılan taramada Ermenilerle ilgili yaklaşık 219 adet mahkeme kaydı tespit edildi. İncelememizde, bu kayıtlar sadece Türk-Ermeni hukukî ilişkileri açısından analitik bir değerlendirmeye tabi tutuldu. İncelemenin sonuna muhtelif hukuk davalarına ilişkin örnek belge transkripsiyonları konuldu. Mahkemelerde davaların görülüş şekli, davaların içerikleri ve benzeri hususlar konunun dışında bırakıldı. Ayrıca çalışmada, Tokat kazası cizye defterleri ile konu ile alakalı modern incelemelere müracaat edildi.

Çalışmamızın amacı, Tokat'ta bu iki toplumun (Türk ve Ermeni) geçmişte ne düzeyde yakın hukukî ilişkiler içinde olduklarını birincil kaynaklar yardımı ile ortaya koymaktır. Tokat şehrindeki durum, Osmanlı Devleti genelindeki Türk-Ermeni hukukî münasebetlerini anlamaya katkı yapacağı muhakkaktır.

TOKAT'TA ERMENİLERİN GAYRİMÜSLİMLER İÇİNDEKİ NÜFUS DURUMU

XV. ve XVI. asırlarda Tokat şehrinde Gayrimüslimlerin toplam nüfus içindeki ortalama oranı yaklaşık % 35 civarındadır⁶. 1642'de 2728 hanelik nüfus içinde yaklaşık 1395 kişinin cizye mükellefi olduğu görülmektedir⁷. Bu devirlere ait kaynaklar Gayrimüslim nüfus içinde Ermenilerin nüfus oranını ortaya koymaya imkan vermemektedir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılda Tokat şehrinin nüfus durumu hakkında iki Batılı seyyahın kabaca verdiği sayısal veriler dışında elimizde yeterli kaynak mevcut değildir. Şehri 1701 yılında gezen Joseph

P. De Tournefour kent nüfusunu 20.000 Türk, 4.000 Ermeni, 300-400 Rum ailesi olmak üzere toplam 24.400 hane olarak kaydetmektedir⁸. 18. asrın sonlarında Tokat'a gelen İnciciyan ise şehir nüfusunu 13.200 Türk, 2.500 Ermeni ve 300 Rum hanesi olmak üzere toplam 16.000 hane olarak vermektedir⁹. Ortalama hane büyüklüğü 5 kişi olarak hesap edildiğinde her iki seyyah tarafından verilen kent nüfusu 80.000 kişiyi aşacaktır ki bu rakam 1642 yılı nüfusu (2.728 hane x 5 = 13.640 kişi) ile kıyaslandığında oldukça abartılı olduğu görülmektedir.

1690 / 1102 yılı cizye defterine göre, Tokat şehrinde 2.365 Ermeni, 105 Rum ve 84 Yahudi olmak üzere toplam 2.554 cizye mükellefi bulunmaktadır¹⁰. Bu rakamlar, bize Ermenilerin Gayrimüslim nüfus içinde yaklaşık % 92'lik bir orana sahip olduklarını göstermektedir. Batılı seyyahların verdiği rakamlara göre de Ermeniler, Gayrimüslim nüfus içinde büyük çoğunluğu (yaklaşık % 90) teşkil etmektedir.

TOKAT ŞER'İYE SİCİLLERİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ MAHKEME KAYITLARI

Bilindiği üzere, şer'îye sicilleri bir kaza bölgesindeki adli meseleler ile sosyal, ekonomik, askerî ve idarî hususlarla ilgili kayıtları kapsamaktadır. Biz bu makalede, 1770-1810 yılları arasında sadece adli dava kayıtlarını gözden geçirerek tespit ettiğimiz toplam 219 adet dava kaydı çerçevesinde Tokat'ta Türk-Ermeni ilişkilerinin hukukî durumunu ortaya koymaya çalışacağız. Sicillerdeki Gayrimüslimlere ait dava kayıtlarında davacı ve davalıların milliyetleri "Rum milletinden" veya "Yahudi milletinden" şeklinde nadiren belirtilmiştir. Bu durum, milliyet ifadesinin sadece Tokat'ta nüfus itibarıyla az sayıda bulunan Rum ve Yahudiler ile ilgili dava kayıtlarında yazıldığı intibahı vermektedir. Bu yüzden çalışmamız için Ermenilerle ilgili dava kayıtlarını sicillerden seçerken daha çok Ermeniler tarafından kullanılan davacı ve davalı isimlerini esas aldık. Bu kayıtların Tokat şehri mahallelerine göre dağılımı aşağıda Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Türk-Ermeni Hukukî İlişkilerine Dair Kayıtlarının Mahallelere Göre Dağılımı (1770-1810)

s. no	Mahalle Adı	Kayıt Adedi	s. no	Mahalle Adı	Kayıt Adedi
1	Akdeğirmen	6	24	Meydan	6
2	Beğbağı	1	25	Mihmad Hacib	4
3	Çahkenli	1	26	Rüstem Çelebi	2
4	Cami-i kebir	4	27	Sabunhane	1
5	Çay-ı zimmi	2	28	Semerkandi	4
6	Cedid	7	29	Seyfeddin	1
7	Cemaleddin	2	30	Simavon Keşiş	3
8	Çilehane	12	31	Siyahpuş	2
9	Dere	13	32	Soğukpınar	5
10	Dıraz-ı Gebran	3	33	Soğukpınar-ı Müslim	25
11	Dıraz-ı Müslim	1	34	Şucaeddin	1
12	Gaybi	2	35	Taş Han	2
13	Güzelaşçı	4	36	Taşnerdiban	2
14	Hacı İbrahim	1	37	Terbiye-i kebir	2
15	Halid	4	38	Veled-i Ayas	2
16	Hoca Ahmed	13	39	Yar Ahmed	12
17	Hoca İbrahim	1	40	Yaşmeydan	11
18	Horuş	4	41	Yazıcık	1
19	İçmesu	3	42	Zaim	4
20	İvaz Paşa	1	43	Zilli Hacı	2
21	Kabe Mescidi	14	44	Tokat kazası (köyler)	2
22	Kaya	1	45	Tokat kazası dışından)	3
23	Menice	11	46	Mahallesi verilmeyen	11
	Toplam	111		Toplam	108

Yukarıda Tablo 1’de verilen sayısal verilerden 1770-1810 yılları arasında Ermeniler’in Tokat’ta yaklaşık 43 mahallede yaşadıkları ve hukukî meseleleri nedeniyle şer’î mahkemeye müracaat ettikleri anlaşılmaktadır.

Ermenilerle ilgili şer’î dava kayıtlarının büyük bir çoğunluğu özel hukuk alanı ile ilgilidir. Sadece ceza ve malî hukuk dalları devlet hukuku alanına düşmektedir. Bu durum aşağıda Tablo 2’de verilen sayısal verilerden açıkça görülmektedir.

Tablo 2: Türk-Ermeni Hukukî İlişkilerine Dair Mahkeme Kayıtlarının Hukuk Dallarına Göre Dağılımı (1770-1810)

Hukuk Dalları		Dava Kaydı Sayısı	Yüzde (%)
ÖZEL HUKUK	Aile hukuku	86	39,26
	Miras Hukuku	32	14,61
	Eşya Hukuku	11	5,02
	Borçlar Hukuku	38	17,35
	Ticaret Hukuku	41	18,72
KAMU HUKUKU	Ceza Hukuku	8	3,65
	Mali Hukuk	3	1,36
Toplam		219	100

Tablo 2'de verilen hukuk dalları arasında dava sayısı bakımından aile hukuku kayıtları ilk sırada gelmektedir. Aile hukuku ile ilgili dava kayıtları evlenme (2 adet), boşanma (1 adet), kayımlık (10 adet), küçüklere nafaka ve elbise tayini (24 adet), nezaret (2 adet) ve vesayet (47 adet) konularını kapsamaktadır. Bu hukuk dalındaki dava kayıtlarının toplamı 86 olup bu rakam bütün kayıtlar içinde yüzde 39,26'lık bir orana tekabül etmektedir.

Tokat şer'îye sicillerinde aile hukuku ile alakalı davalardan sonra en fazla ticaret hukukuna dair dava kayıtlarına rastlanmaktadır. Ticaret hukuku ile alakalı davalar, esnafılık (2 adet), gayrimenkul satışı (37 adet) ve şirket akdi (2 adet) konularını ihtiva etmektedir. Bu hukuk dalındaki dava kayıtlarının toplamı 41'dir. Bu toplam, bütün kayıtlar içinde % 18,72'lik bir orana karşılık gelmektedir.

Sicillerde ticaret hukuku ile alakalı davalardan sonra en fazla borçlar hukukuna dair dava kayıtlarına rastlanmaktadır. Borçlar hukuku ile alakalı davalar alacak-verecek (29 adet), ücret talebi (1 adet) ve alacak vekaleti (8 adet) konularında yoğunlaşmaktadır. Bu hukuk dalına dair tespit ettiğimiz dava kayıtlarının toplamı 38'dir ki bu sayı, bütün kayıtlar içinde % 17,35'lik bir oranı göstermektedir.

Yukarıda verdiğimiz hukuk dalları ile ilgili dava kayıtlarını sırasıyla miras hukuku davaları (32 adet), eşya hukuku davaları (11 adet), ceza hukuku davaları (8 adet) ve mali hukuk davaları (3 adet) izlemektedir. Bu hukuk dalları ile alakalı dava kayıtlarının bütün kayıtlar içindeki yüzdeleri ise sırasıyla şöyledir: % 14,61; % 5,02; % 3,65; ve % 1,36.

HUKUK DALLARINA GÖRE TÜRK - ERMENİ İLİŞKİLERİ

Tokat şer'îye sicillerinde 1770-1810 yılları arasında Ermenilerle ilgili mevcut olan dava kayıtlarının kabaca hukuk dalları bakımından dağılımını verdikten sonra, şimdi de her bir hukuk dalı açısından Türk-Ermeni ilişkilerini ele alacağız.

A. Aile Hukuku Açısından

Aile hukuku, günümüzde özel hukuk içinde medeni hukukun önemli bir dalı olup toplumda aile kurumunu düzenlemektedir¹¹. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler yargı serbestiyeti dolayısı ile aile hukuku alanında kendi dinî hukuklarına tabi olmuşlardır. Evlenme, boşanma, çeyiz, mehir, nafaka, vasi ve kayyım tayini gibi konular dinî ahkamdan sayılmış ve din adamları kendilerine verilen beratlarla bu konularda kendi dinî kurallarını uygulamaya yetkili kılınmıştır¹². Bu nedenle, Ermeniler dahil bütün Gayrimüslimler kendi aralarında aile hukuku ile ilgili hususlar için kendi dinî cemaat mahkemelerine müracaat etmişlerdir. Ancak Gayrimüslimler dilerlerse şer'îye mahkemelerine de başvurabilirlerdi. Şer'îye sicillerindeki örnekler, onların aile hukukuna dair problemlerini zaman zaman şer'îye mahkemesine götürdüklerini göstermektedir¹³.

Osmanlı döneminde Tokat'ta yaşamış olan Gayrimüslimler de çoğu zaman aile hukukuna dair meselelerini şer'îye mahkemesine taşımışlardır. Aşağıda Tablo 3'den de görüleceği üzere, incelediğimiz dönemde Ermenilerle ilgili aile hukuku açısından elimizde toplam 86 adet dava kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlar içinde % 54,65'lik oranla vasi tayini kayıtları¹⁴ birinci, % 27,90'lık nispetle nafaka ve elbise tayini kayıtları¹⁵ ikinci, % 11,62'lik oranla kayyımlik kayıtları¹⁶ üçüncü sırada yer almaktadır. Diğer dava kayıtları¹⁷ ise % 1 ile % 3'lük oranlar arasında sıralanmaktadır. Rakam ve yüzdelerin bu şekildeki dağılımından Ermenilerin aile hukuku alanında en fazla bakıma muhtaç yetim yada öksüz küçük çocuklarına vasi tayini ile günlük nafaka ve elbise ücreti takdiri için şer'î mahkemeye başvurdukları anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Aile Hukuku ile İlgili Dava Kayıtlarının Dağılımı (1770-1810)

Dava Konusu	Dava Kaydı Sayısı	Yüzde (%)
Nikah (evlenme)	2	2,32
Talak (boşanma)	1	1,16
Kayımlık	10	11,62
Nafaka ve kisve tayini	24	27,90
Nezaret	2	2,32
Vesayet	47	54,65
Toplam	86	100

Ermenilerin aile hukuku ile ilgili davalarında Türk-Ermeni ilişkilerini yansıtan uygulamalar görülmektedir. İlk olarak, aile hukuku davalarında şahit olarak mahkemede hazır bulunan şahitlerin büyük çoğunluğu Türklerden meydana gelmektedir. Bu durumu istatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, toplam 86 aile hukuku davasından 60'ında sadece Müslüman şahitler, 20'inde Gayrimüslim şahitler, kalan 6'sında ise Müslim ve Gayrimüslim şahitler birlikte mahkemede hazır bulunmuşlardır. Bu davaların tamamında ise 279 Müslim ve 85 Gayrimüslim olmak üzere toplam 364 şahidin ismi kayda geçmiştir. Gayrimüslim şahitlerin isimlerinden bunların büyük çoğunluğunun Ermeni olduğu anlaşılmaktadır.

İkinci olarak, çok az da olsa ölen bazı Ermenilerin mallarını korumak amacıyla şer'î mahkeme tarafından Müslümanların kayyım tayin edildiği görülmektedir. Mesela, 4 R. 1214 / 5 Eylül 1799 tarihli bir dava kaydında, Filibeli olup Tokat'ta Taşhan'da misafir olarak kalmaktayken firar ve kayboldukları anlaşılan Tunru(?) ve Togayut(?)'un müştereken paylaştıkları han odasındaki eşyalarının yok olacağı endişesiyle mahkemece çarşıda sattırıldığı ve ücretinin muhafazası için Es-Seyyid El-Hac Osman Ağa b. Numan'ın kayyım tayin edildiği belirtilmektedir¹⁸.

Son olarak, yine çok az da olsa iş için başka yerlere giden Ermeniler, eşlerinin günlük nafakalarını karşılamak üzere Müslüman tanıdıklarını kefil göstermişlerdir. Bu hususla ilgili 3 Rebiülevvel 1213 / 15 Ağustos 1798 tarihli bir dava kaydına göre, Sultan v. Mardoros, Mustafa b. Halil üzerine dava açıp bundan 4 sene önce kocası Boros v. Kokas başka bir diyara giderken işbu Mustafa'nın günlük nafakasına kefil olduğunu fakat nafakayı kendisine ödemekten imtina ettiğine dair şikayette bulunmuştur. Mustafa cevabında, davacının günlük nafakasına kefil olduğunu

ikrar lakin adı geçen tarihten iki sene sonra kocasının davacı Sultan'ı boşanmış olduğundan kefaletinin düştüğünü söylemiş ve bu iddiasını 2 Gayrimüslim şahitle de ispat etmiştir. Mahkeme, Mustafa'nın suçsuzluğuna, davacı Sultan'ın ise başkasıyla evlenmesine izin verilmesine hükmetmiştir¹⁹.

Aile hukuku konularında bazı Ermenilerin şer'i mahkemeyi tercih etmeleri, Türklerin onların davalarında şahitlik etmeleri ve nadiren de olsa kefil ve kayyım tayin edilmeleri, bu iki toplum arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini ortaya koymaktadır.

B. Miras Hukuku Açısından

Miras hukuku, gerçek kişinin ölümünden sonra bunun mal varlığının (mamelek veya tereke) hukukî akıbetini düzenler ve mülkiyet hakkının (kişinin ölümünden sonraki dönemde) değişik bir boyutunu ele alır²⁰. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki miras meseleleri, aile hukuklarında olduğu gibi, genel olarak mensup oldukları dinin kurallarına göre cemaatlerinin din adamları tarafından halledilmiştir²¹. Ancak istemeleri durumunda mirasla ilgili konularda şer'îye mahkemelerine de müracaat etmişlerdir²².

Osmanlı devrinde Tokat'ta yaşamış olan Gayrimüslimler de çoğu zaman aile hukuklarında olduğu gibi miras hukukuna dair meselelerini şer'îye mahkemesinde çözdürmüşlerdir. İncelediğimiz dönemde Ermenilerle ilgili miras hukuku açısından elimizde toplam 32 adet dava kaydı²³ bulunmaktadır. Bu kayıtlarla birlikte şer'îye sicillerindeki Gayrimüslim tereke kayıtları dikkatli bir şekilde incelendiğinde, Ermeni miras davalarının İslam miras hukuku (feraiz) esaslarına göre sonuçlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Tokat'ta Ermeni halkın miras hukuku ile ilgili dava kayıtlarında Türk-Ermeni ilişkilerini yansıtan uygulamalar bakımından üzerinde durulması gereken en önemli husus, davalarda şahit olarak mahkemede hazır bulunanların büyük çoğunluğunun Müslüman Türkler'den meydana gelmesidir. Bu durumu istatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, toplam 32 miras hukuku davasından 21'inde sadece Müslüman şahitler, 2'sinde Gayrimüslim şahitler, kalan 9'unda ise Müslim ve Gayrimüslim şahitler birlikte şahit olarak yazılmışlardır. Bu davaların tamamında ise 184 Müslim ve 45 Gayrimüslim olmak üzere toplam 229 şahidin ismi

kayda geçmiştir. Gayrimüslim şahitlerin isimlerinden bunların büyük çoğunluğunun Ermeni asıllı olduğu anlaşılmaktadır.

Yine bazı miras davalarında davacı veya davalıdan iddiasını ispat etmek için şahit talep edildiğinde genelde iki veya üç Gayrimüslimi, bazen iki Müslüman kişiyi, bazen de bir Müslüman ve bir Gayrimüslimi şahit gösterdikleri ve bu şahitlerin mahkemede şahitliklerine başvurulduğu görülmektedir. Mesela, 24 Zilhicce 1211 / 20 Haziran 1797 tarihli bir miras davasında, Artin v. Bünyad öldüğünde mirası zevcesi Anna bint-i Mıgırdıç ile halası Seher bint-i Artin'e kalmıştır. Seher'in küçük oğlu Davit, Anna'nın erkek kardeşi Ovannes v. Mıgırdıç'a miras davası açmıştır. Mahkemede daha önce ölmüş olan Artin'in terekesinden 800 kuruş kıymetli mütenevvi eşyanın Ovannes'in kız kardeşi Anna'nın zimmetinde kaldığını ve annesi Seher'in bu eşyadan irsi hissesini alamadan öldüğünü, daha sonra Anna'nın da ölmüş olması dolayısıyla Ovannes'in kız kardeşinin mevcut varisi ve kendisi de annesi Seher'in mevcut varisi olduğu ecilden mezkur eşyadan irsi hissesini talep etmiştir. Ovannes cevabında, davacı Davit'in verasetini ikrarla ölen Artin'in terekesini taksim eylediklerinde Seher'in irsi hissesini kız kardeşi Anna'dan aldığını iddia etmesi üzerine kendisinden iddiasını şahitle ispat etmesi istenmiştir. O da adaletli ve hür bir Müslüman ile bir zimmî kişinin şahadetleriyle iddiasını ispat etmiş ve hakim lehine hüküm vermiştir²⁴.

Miras hukuku konularında da bazı Ermenilerin şer'î mahkemeyi tercih etmeleri ve bazı Türklerin onların davalarında şahitlik yapmaları, bu iki toplum arasındaki iyi komşuluk ilişkilerini ortaya koymaktadır.

C. Eşya Hukuku Açısından

Eşya hukuku, gerçek ve tüzel kişilerin maddi mallar üzerindeki haklarını, yetkilerini ve tasarruflarını ve bu kişilerin malları dolayısıyla diğer kişilerle olan ilişkilerini düzenlemektedir. Maddi mallar üzerindeki en kapsamlı hak, mülkiyet hakkıdır. Mülk sahibi, taşınır (menkul) ve taşınmaz (gayrimenkul) malı üzerinde kanunların koyduğu sınırlar çerçevesinde serbestçe mülkiyet hakkını kullanır²⁵. Osmanlı Devleti'nde Müslim ve Gayrimüslim halk miri (devlete ait) arazide sadece tasarruf hakkına sahiptiler. Mülk arazi kapsamı altında bulunan bağ, bahçe ve arsalarda hem Müslümanlar hem de Gayrimüslimler mülkiyet haklarını kullanmakta idiler²⁶.

Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler, kendi aralarındaki mülkiyet davalarının bir kısmı ile Müslümanlarla olan mülkiyet davalarının tamamını, diğer medeni hukuk dallarında olduğu gibi, şer'îye mahkemelerine götürmüşlerdir²⁷. Aynı şekilde, bu devirde Tokat'ta yaşamış olan Rum, Ermeni ve Yahudiler kendi aralarındaki eşya hukuku ile ilgili meselelerin bir bölümünü, Müslümanlara olan davaların tamamını şer'îye mahkemesinde çözdürmüşlerdir. 1770-1810 yılları arasında Ermenilerle ilgili eşya hukuku açısından elimizde toplam 11 adet dava kaydı²⁸ bulunmaktadır.

Bu dava kayıtlarını dikkatli bir şekilde incelediğimizde, bunlarda Türk-Ermeni ilişkilerini yansıtan uygulamalar göze çarpmaktadır. Bu bakımdan ilk olarak, davalarda şahit olarak mahkeme hazır bulunanların büyük çoğunluğunun Müslüman Türkler'den meydana geldiği görülmektedir. Bu durumu istatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, toplam 11 eşya hukuku davasından 7'sinde sadece Müslümanlar, kalan 4'ünde ise Müslim ve Gayrimüslimler birlikte şahit olarak yazılmışlardır. Bu davaların tamamında ise 54 Müslim ve 15 Gayrimüslim olmak üzere toplam 69 şahidin ismi kayda geçmiştir. Yine bazı eşya hukuku davalarında davacı veya davalıdan iddiasını şahitlerle ispat etmesi istenildiğinde genelde iki veya üç Gayrimüslimi, bazen iki Müslüman kişiyi, bazen de bir Müslüman ve bir Gayrimüslimi şahit gösterdikleri ve bu şahitlerin mahkemede şahitlik yaptıkları anlaşılmaktadır. Örneğin, 2 Recep 1216 / 8 Kasım 1801 tarihli bir davada, Nikola v. Asador, daha önce kaybettiği merkebinin Niksarlı Haçador v. Simon'un alıkoyması sebebi ile şikayetçi olmuştur. Haçador cevabında, davacının iddia eylettiği merkebi 20 gün önce Canbaz Sarı Mehmed'den 22 kuruşa satın aldığını ve davacının mülkü olduğunu bilmediğini ifade etmiştir. Bunun üzerine davacı Nikola'dan davasını ispat için şahit istenmiştir. O da 2 Müslümanı şahit olarak bildirmiştir. Şahitlerin lehine şahadet etmesi ve Nikola'nın İsa (AS) ve İncil üzerine yemin içmesi üzerine merkebin kendisine verilmesine hüküm verilmiştir²⁹.

Diğer taraftan az da olsa Tokat'ta Türklerle Ermeniler arasında mülkiyet haklarına müdahale ile ilgili davalar vuku bulmuştur. Bu bakımdan incelediğimiz döneme ait elimizde bir adet kayıt bulunmaktadır. 27 Safer 1221 / 16 Mayıs 1806 tarihli bir dava kaydına göre, Hoca Ahmed mahallesinde ölen Uğlık'in mirası zevcesi Maryem ve oğulları Kırkor ve Asadır'a intikal etmiştir. Varislerden Kırkor, ölen Uğlık'den muntakıl bir kıt'a bağı Ahmed b. Mehmed'in gereksiz yere zapt ve tasarruf etmesi

sebebiyle mahkemede dava açmıştır. Ahmed cevabında, adı geçen bağı Ohannes'den satın aldığını söylemiştir. Hakim, davacıdan iddiasını ispat için şahit talep etmiş O da mahkemeye 2 Müslüman şahit getirmiştir. Şahitlerin davacı lehine şahadetleriyle bağdan Ahmed'in el çekmesine hüküm verilmiştir³⁰.

Eşya hukuku davaları ile ilgili verilen bu bilgilerden bazı Ermenilerin eşya hukuk davaları için şer'î mahkemeyi tercih ettikleri ve Müslüman Türklerin onların davalarında şahitlik yaptıkları açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, iki toplum arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin varlığını ortaya koymaktadır.

D. Borçlar Hukuku Açısından

Borçlar hukuku, kişiler arasındaki ilişkilerden doğan borç ve alacakları düzenleyen bir medeni hukuk dalıdır. Borç ve alacaklar, hukukî işlemler (akit ve sözleşmeler), haksız fiiller (kanuna aykırı veya sözleşmeye aykırı davranışlar) ve sebepsiz kazanç elde etmeden doğarlar³¹. Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimler, kendi aralarında borçlar hukuku açısından tam bir serbestliğe sahiptiler. Ancak Müslümanlarla girdikleri borç ilişkilerinde domuz eti, şarap, Müslüman köle satışı ve benzeri konularda kısıtlamaya tabi idiler. Müslümanlarla bu mallara ilişkin sözleşme yapamazlar veya faiz şartı koyamazlar, Müslüman köle satın alamazlardı³². Bu kısıtlamalar, aynı şekilde, bu devirde Tokat'ta mevcut olan Rum, Ermeni ve Yahudilerin Müslümanlarla olan borç ve alacak ilişkilerinde de geçerli olmuştur. 1770-1810 yılları arasında Ermenilerin kendi aralarında, onlar ve diğer Gayrimüslimler ve Müslümanlar arasında borçlar ve kredi ilişkileri ile ilgili elimizde toplam 38 adet dava kaydı bulunmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, bunların 30 adedi borç-alacak davası³³, kalan 8 adedi de alacaklarını tahsile şahsen muktedir olamayanlara mahkemece vekil tayini³⁴ ile alakalıdır.

Bu dava kayıtlarında Türk-Ermeni ilişkilerini yansıtan uygulamalar göze çarpmaktadır. İlk olarak, oldukça az sayıda borç ve alacak davalarında davacı ve davalı olarak Türkler ve Ermeniler şer'î mahkemeye müracaat etmiştir. Bu bakımdan elimizde sadece iki dava kaydı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Evâhir Ramazan 1186 / 16-26 Aralık 1772 tarihli dava kayıdır. Buna göre, Anastas v. Uğurlu'nun ölümü ile mirası eşi Sofiya bint-i Uyan, ana-baba bir erkek kardeşi oğlu İsayi v. Sefer ve ana-baba bir kız kardeşi Nazlı'ya kalmıştır. Varislerden İsayi ve Nazlı mahkemede ölen Anastas'ın çuka satışından Ömer Çelebi b.

Ahmed'de kalan 621 kuruş alacağının kendilerine ödenmesi için dava açmışlardır. Ömer Çelebi cevabında, 621 kuruş borcunu kabul lakin daha sonra 567 kuruşu daha Anastas hayatta iken ödediğini ve geriye 54 kuruş borcu kaldığını beyan etmiş ve iddiasını ispat için de Molla Ahmed b. Abdurrahman ve Mehmed Beşe b. Ali'yi şahit tutmuştur. Şahitlerin davalı lehine şahadetleriyle sadece 54 kuruş borcu olduğu anlaşıldığından bu borcun davacılara ödenmesi hükme bağlanmıştır³⁵. 11 Muharrem 1186 / 14 Nisan 1772 tarihli diğer kayıтта, Yani v. Nikola isimli Ermeni'nin Ali b. Ahmed'den ham bakır alıp sonra zarar etmesi üzerine davacı olduğu ancak mahkemede haksız çıktığı görülmektedir³⁶.

İkinci olarak, Ermenilerin borç ve alacak davalarında oldukça az sayıda Müslüman Türk, Ermeni müvekkili adına vekaleten şer'î mahkemede hazır bulunmuştur. Bu bakımdan elimizde sadece bir dava kaydı bulunmaktadır. 17 Zilhicce 1213 / 22 Mayıs 1779 tarihli dava kaydına göre, Veled Ayas mahallesinden İstefan Keşiş v. Malkon, 2 Gayrimüslimin şahadetleriyle Esseyid Ali b. Hasan'ı Artin v. Avandan 1 adet ev ve 37 kuruş alacağı için mahkemede dava açmaya vekil tayin etmiştir. Esseyid Ali b. Hasan vekil olarak dava açtıktan sonra alacaklı ile borçlu arasında 20 kuruşa anlaşma sağlanmış ve husus mahkemece tasdik edilerek kayda geçirilmiştir³⁷.

Üçüncü ve son olarak, Ermenilerin borç ve alacak davalarında şahit olarak mahkemede hazır bulunan şahitlerin büyük çoğunluğunun Müslüman Türkler'den meydana geldiği görülmektedir. Bu durumu istatistiksel olarak ifade etmek gerekirse, toplam 38 borçlar hukuku davasından 27'sinde sadece Müslümanlar, 7'sinde Müslim ve Gayrimüslimler birlikte, kalan 4'ünde ise sadece Gayrimüslimler şahit olarak yazılmışlardır. Bu davaların tamamında ise 186 Müslim ve 37 Gayrimüslim olmak üzere toplam 223 şahidin ismi kayda geçmiştir. Gayrimüslim şahitlerin isimlerinden bunların büyük çoğunluğunun Ermeni adları taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca bazı borçlar hukuku davalarında davacı veya davalıdan iddiasını şahitlerle ispat etmesi istenildiğinde genelde iki veya üç Gayrimüslimi, bazen iki (veya dört) Müslümanı, bazen de bir Müslüman ve bir Gayrimüslimi şahit gösterdikleri ve bu şahitlerin mahkemede şahitlik yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan elimizde 3 adet dava kaydı bulunmaktadır³⁸. Örneğin, 5 Safer 1212 / 30 Temmuz 1797 tarihli bir davaya göre, İçmesu mahallesinden Bogos v. Ohannes, Karabet v. Andon'a 67 batman 4 vukıyye bakır satıp bedeli olan 372

kuruş alacağı için mahkemeye başvurmuştur. Mahkemede davalı inkar ettiğinden hakim davacıdan iddiasını ispat için şahit talep etmiştir. Davacı Müslümanlardan Osman b. Ömer ile zimmilerden Mikail v. Osib'i şahit göstermiştir. Bu iki şahidin davacı lehine şahitlik etmeleri ile dava, davacı Bogos'un lehine sonuçlanmıştır³⁹.

Borçlar hukuku davalarıyla ilgili verilen bu bilgilerden bazı Ermenilerin şer'î mahkemeyi tercih ettikleri, Türkler ile borç ve alacak ilişkisine girdikleri, az da olsa borçlar hukuku ile ilgili davalarında Türkleri kendilerine vekil yaptıkları ve Türklerin onların davalarında şahitlik yaptıkları açıkça anlaşılmaktadır. Bu durum, bu iki toplumun bireyleri arasındaki karşılıklı güvenin varlığını ortaya koymaktadır.

E. Ticaret Hukuku Açısından

Özel hukuk içinde medeni hukukun bir dalı olan ticaret hukuku, kişiler arasındaki ilişkilerden doğan borç ve alacaklarla ilgilenen borçlar hukukundan daha geniş olup genel anlamda ticarî işlerde ve işletmelerde uygulanan kuralları düzenlemektedir⁴⁰. Osmanlı Devleti'nde cari olan İslam hukukunun gereği olarak Gayrimüslimler, kendi aralarında ticaret hukuku açısından tam bir serbestliğe sahiptiler. Aralarında akdettikleri ticarî sözleşmelerde şer'î hukuk kurallarına tabi değildiler. Ama istemeleri halinde bu türden sözleşmelerden doğan anlaşmazlıkları kadı önüne götürme hakları vardır. Bununla birlikte, Müslümanlarla girdikleri ticarî ilişkilerinde domuz eti, şarap, Müslüman köle satışı ve benzeri konularda kısıtlamaya tabi idiler. Bu kısıtlamaların dışındaki mal ve hizmetlerin mübadelesinde ortak hareket edebilirler, bir takım ticarî ortaklıklar kurabilirlerdi⁴¹. Esnaf defterlerinden anlaşılacağı üzere, Osmanlılarda Gayrimüslimlerle Müslümanlar aynı esnaf teşkilatında yer alabiliyorlardı. Bu defterlere önce Müslüman esnaf, sonra Hıristiyan esnaf, daha sonra da Yahudi esnaf kaydedilirlerdi⁴².

Tokat'taki Gayrimüslimler de ticaret hukuku açısından Osmanlı Devleti genelinde uygulanan kurallara uymakla yükümlü idiler. Çoğu zaman ticaret hukukuna dair meselelerini şer'îye mahkemesinde çözdürmüşlerdir. Aşağıda Tablo 4'den de görüleceği üzere, incelediğimiz dönemde Ermenilerin ticari faaliyetleri ile ilgili elimizde toplam 41 adet mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlar içinde % 90,24'lük oranla gayrimenkul satışı kayıtları⁴³ birinci sırada yer alırken, esnaflık⁴⁴ ve şirket akdine⁴⁵ dair kayıtlar % 4,76'şarlık nispete sahiptirler. Rakam ve yüzdelerin bu şekildeki dağılımından Ermenilerin ticaret hukuku

alanında en fazla bağ, bahçe, arsa ve ev gibi gayrimenkullerin satışı için şer'î mahkemeye başvurdukları anlaşılmaktadır.

Tablo 4: Ticaret Hukuku ile İlgili Dava Kayıtlarının Dağılımı (1770-1810)

Dava Konusu	Dava Kaydı Sayısı	Yüzde (%)
Esnaflık	2	4,87
Gayrimenkul satışı	37	90,24
Şirket akdi	2	4,87
Toplam	41	100

Bu ticaret hukuku dava kayıtlarındaki bazı uygulamalar, Türk- Ermeni ilişkilerine dair önemli bilgiler içermektedir. İlk olarak, gayrimenkul satışı kayıtlarına göre çoğunlukla Ermenilerin kendi aralarında bu türden alım ve satımları yaptıkları, az da olsa Ermeniler ile Türkler arasında gayrimenkul alış-verişi olduğu görülmektedir. Bu bakımdan elimizde toplam 15 satış kaydı olup bunun 10 tanesi Ermenilerden Türklere gayrimenkul satışı⁴⁶, kalan 5 tanesi de Türklerden Ermenilere gayrimenkul satışı⁴⁷ ile ilgilidir. Bu satış kayıtlarının dökümü aşağıda Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Gayrimenkul Satışı ile İlgili Mahkeme Kayıtlarının Dağılımı (1770-1810)

Ermenilerden Türklere		Türklerden Ermenilere	
Gayrimenkulün türü	Kayıt sayısı	Gayrimenkulün türü	Kayıt sayısı
Arsa	1	Arsa (vakıf)	1
Bağ	4	Bağ	2
Ev	4	Ev	1
Dükkan (manav)	1	Tarla	1
Toplam	10	Toplam	5

Tablo 5'ten de açıkça görüleceği üzere satılan gayrimenkuller arasında en fazla bağ ve ev satışı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, gayrimenkul alım ve satım kayıtları içinde dinî boyutu bulunan bir Müslüman vakfına ait ev arsasının bir Ermeni'ye satılması oldukça ilginç görünmektedir. 29 Rebiülahir 1211 / 2 Ekim 1796 tarihli bir satış hüccetinde, Yaşmeydan mahallesinde Ciğer Hoca Mescidi evkafından olup Siyahpuş mahallesinde vaki iki tarafı Müslümanlar bir tarafı yola ve bir tarafı Ağya v. Ohan evine bitişik bina ve arsası vakıf bir adet ev bir süre önceki

yangında yanarak sadece arsası kalmıştır. Mescidin imam ve evkafı mütevellisi olan Mehmed Eşref b. Veliyyüddin, adı geçen arsa üzerinde yeniden bina yapmanın uygun olmaması üzerine bunun bedeli ile bir başkasına satılıp bir adet dükkan alınarak vakfa dahil edilmesine mahkemenen izin talep etmiştir. Mesele ehlerden sorulup cevaz verildikten sonra vakıf arsa, bitişiğinde evi bulunan Ağya'ya 80 kuruşa satılmıştır. Ayrıca mütevellie arsanın bedeli ile bir adet dükkan satın alarak kiraya vermeye izin verilmiştir⁴⁸. Bu satış işlemi komşuluk haklarına riayet edildiği yani komşuya öncelik hakkı (şufa) tanındığı anlaşılmaktadır.

İkinci olarak, Tokat'ta Ermeni esnafın bazı iş kollarında kendi esnaf kollarına sahip oldukları ve diğer bazı iş kollarında ise Türk esnaf- larla aynı esnaf loncasında birlikte faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu konu ile alakalı elimizde iki adet şer'î mahkeme kaydı bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki, Evasıt-ı Muharrem 1216 / 24 Mayıs-4 Haziran 1801 tarihlidir. Bu kayıta göre, Kırmızı boyacı esnaf kolundan bir grup Gayrimüslim esnaf (ki bir kaç Ermeni), Müslüman esnafın dahil olduğu debbağlar esnaf kolundan Behzad suyunun kullanımında yaşadıkları sıkıntı sebebiyle davacı olmuşlardır. Davanın esası şöyledir: Şehir içinden geçen ve herkesin kullanımına açık olan suyun Behzad'da bir kısmı Mevlevihane vakıf değirmen harkına akmakta ve fazlası Behzad nam mevzide cereyan etmektedir. Kırmızı boyacı ve elvancı loncaları esnafı genel olarak beyaz bezlerini adı geçen harkın üst tarafında diledikleri mevkide temizlemekte ve boyanmış elvan bezlerini de adı geçen harkın aşağısında temizlemektedirler. Yazın su azaldığında değirmen sahipleri suyu tamamen değirmen harkına bağlayarak Behzad'a akan Kırmızı boyacı esnafının suyunu kesmekte ve debbağlar esnafı dahi harkın yukarısında bezlerini temizlemeye engel olmaktadır. Debbağlar esnafı temsilcileri söylenenleri kabul etmesi üzerine, eskiden olduğu gibi suyun kullanılmasına hüküm verilmiştir⁴⁹.

15 Zilka'de 1222 / 14 Ocak 1808 tarihli diğer şer'î mahkeme kaydına göre, Mizan-ı harir esnaf koluna bağlı bir grup Gayrimüslim (ki bir kaç Ermeni), kazzazlar esnafından bir grup Gayrimüslim (ki bir kaç Ermeni) ve şeyhleri Esseyid Mustafa hakkında mahkemede davacı olmuştur. Şikayet konusu şöyledir: Eskiden imal olunan renkli ipeğin alım ve satımı mizan-ı harir esnafına mahsus iken kazzaz esnafından bazı kimseler bir şekilde mizan-ı harir esnafı içine girerek hileye başvurmuşlardır. Bu durum mizan-ı harir loncasının nizamının bozulmasına sebep olmaktadır. Bundan sonra kazzaz esnafından bir kimsenin

mizan-ı harir esnafına, mizan-ı harir esnafından bir kimsenin de kazzaz esnafına dahil olmaması nizama bağlanmıştır. Eğer bu nizamı bozacak olanlar olursa bunlara nezir eda etme cezası verilmesi mahkemece karar altına alınmıştır⁵⁰.

Üçüncü olarak, Tokat'taki Ermenilerin şirket akdi konusunda genellikle kendi aralarında bazen de diğer Gayrimüslimlerle işbirliği yaptıkları görülmektedir. Elimizde bulunan iki adet şirket akdi kaydında, iki Ermeninin emek-sermaye ortaklığına dayalı şirket kurdukları görülmektedir. Şirketlerin şer'î mahkemedeki tescili sırasında ise üçer Ermeni şahit olarak yazılmıştır⁵¹.

Dördüncü olarak, Ermeniler bazı gayrimenkul satış davalarında bazen Türkleri vekil tayin etmişlerdir. Bu bakımdan elimizde sadece bir mahkeme kaydı bulunmaktadır. 17 Zilhicce 1213 / 22 Mayıs 1779 tarihli bu dava kaydına göre, Zaim mahallesinden Camkus ?-oğlu Agob v. Haçador, bir adet evi ile içindeki eşyaları eşi Elmas'a satması için 2 Müslüman kişinin şahadetiyle Halil Efendi b. Osman'ı vekil tayin etmiştir. Halil Efendi b. Osman, vekaleten adı geçen evi ve eşyaları müvekkilinin eşi Elmas'a 980 kuruşa satmış ve satış şer'î mahkemece tasdik edilmiştir⁵².

Son olarak, elimizde bulunan ticaret hukuku ile ilgili şer'î dava kayıtlarda şahit olarak genellikle Müslümanların isimlerinin yazıldığı görülmektedir. Bu durumu rakamlarla ifade etmek gerekirse, toplam 41 ticaret hukuku davasından 27'sinde sadece Müslümanlar, 12'sinde Müslim ve Gayrimüslimler birlikte, kalan 2'sinde ise sadece Gayrimüslimler şahit olarak yazılmışlardır. Bu davaların tamamında ise 210 Müslim ve 52 Gayrimüslim olmak üzere toplam 262 şahidin ismi kayda geçmiştir. Gayrimüslim şahitlerin isimlerinden bunların büyük çoğunluğunun Ermeni adları taşıdıkları görülmektedir.

Ayrıca bazı ticaret hukuku davalarında davacı veya davalıdan iddiasını şahitlerle ispat etmesi istenildiğinde genel olarak iki veya üç Gayrimüslimi, bazen iki Müslüman kişiyi, bazen de bir Müslüman ve bir Gayrimüslimi şahit gösterdikleri ve bu şahitlerin mahkemede şahitlik yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan elimizdeki 6 dava kaydında Müslümanların şahit olarak mahkemeye çağrıldığı görülmektedir⁵³. Bu hususta bir örnek vermek gerekirse, 22 Ramazan 1213 / 27 Şubat 1799 tarihli bir dava kaydına göre, Mihmad Hacib mahallesinden Sekyas v. Agob'un ölümü ile mirası zevcesi Anna bint-i Kirkor ile ana-baba bir kız kardeşi Maryem ve amca-oğlu Mardoros v. Elhador'a

intikal etmiştir. Varislerden Maryem, diğer varis Anna'nın mirasa el koyması sebebiyle davacı olmuştur. Mahkemede ölenin terekesinden olup Komanat nahiyesine tabi Difye köyünde bulunan 1 kıt'a bağdan kendisine irsen intikal eden hissesinin davalı Anna'dan alınıp kendisine verilmesini talep etmiştir. Davalı Anna, zevcem ölmeden adı geçen bağı Hasan ve Ömer'den sipahi izniyle 35 kuruşa benim için satın almıştı diye cevap vermiştir. Hakim, davalı Anna'dan iddiasını ispat için şahit istediğinde 2 Müslümanı şahit göstermiş ve bunların lehine şahadetiyle davayı kazanmıştır⁵⁴.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, şer'i mahkeme yoluyla ticaret hukuku bakımından Ermenilerin Türkler ile daha fazla hukuki ilişkiler içine girdikleri anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler; karşılıklı gayrimenkul alım ve satımında bulunma, aynı veya farklı esnaflık kollarında birlikte faaliyet gösterme, az da olsa Türklerin onların davalarında vekil olması ve Türklerin onların davalarının pek çoğunda şahitlik yapması şeklinde özetlenebilir. Ticaret hukuku alanındaki ilişkilerin bu derece çeşitliliği, iki toplumun bireyleri arasındaki karşılıklı güveni ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

F. Ceza Hukuku Açısından

Kamu hukukunun bir alt dalı olan ceza hukuku, toplumu oluşturan bireylerin bir arada ve düzenli bir biçimde yaşamalarını sağlamak ve kişilerin çıkarlarını ve toplum düzenini korumak amacıyla konulan kuralları düzenlemektedir. Başka bir ifade ile bir suç işlenmesi halinde, devletin ceza verme yetkisini kullanmasını düzenleyen kuralların bütününe ceza hukuku denir⁵⁵. Osmanlı Devleti'nde ceza hukuku bakımından zimmîler, İslam hukukunun öngördüğü şekilde Müslümanlarla birlikte aynı muameleye tabi tutulmuşlardır. Ancak kısas (kasten adam öldürme veya yaralama) cezasının uygulanamadığı durumlarda suçlu zimmîlere, bu gibi hallerde Müslümanlara tayin edilen diyet (kan parası) miktarının yarısı tatbik edilmiştir⁵⁶.

Tokat'taki Gayrimüslimler de ceza hukuku açısından Osmanlı Devleti genelinde uygulanan kurallara uymakla yükümlü idiler. Bu nedenle Ermeniler ceza hukukuna dair bütün meselelerini şer'îye mahkemesine götürdüler ve Osmanlı Devleti'nin tatbik ettiği İslam ceza hukukuna göre muamele olundular. İncelenen dönemde, ceza hukuku bakımından Ermenilerle ilgili elimizde toplam 8 adet dava kaydı bulun-

maktadır. Bu dava kayıtlarından 4'ü diyet davası⁵⁷, 2'si adam öldürme isnadı davası⁵⁸ ve kalan 2'si de adam yaralama davası⁵⁹ ile ilgilidir.

Bu ceza hukuku dava kayıtlarındaki uygulamalar, Türk-Ermeni ilişkilerine dair bazı bilgiler içermektedir. İlk olarak, diyet davalarına göre az da olsa Türklerle Ermenilerin birbirlerinden davacı oldukları görülmektedir. Bu bakımdan elimizde sadece bir dava kaydı mevcuttur. 21 Şevval 1218 / 3 Şubat 1804 tarihli bu dava kaydına göre, Beğbağı mahallesinden Ebubekir Alemdar b. Veliyyüddin, sol elini kapıya sıkıştırıp bir parmağını iş göremez hale getirmesi sebebiyle müftüden aldığı fetva gereğince 1000 dirhem gümüş diyet talebiyle Abraham v. Bedros'dan davacı olmuştur. Mahkemede davalı Abraham, iddiayı reddetmiştir. Hakim, davacıdan iddiasını şahitle ispat etmesini talep etmiş ancak davacı şahit göstermekte acziyet göstermiştir. Bu sırada araya sulh taraftarı Müslümanların girmesiyle davalı ve davacı 100 kuruşa sulh olmuşlar ve bu husus mahkemece tasdik olunmuştur⁶⁰.

İkinci olarak, adam öldürme isnadı davalarına bakıldığında az da olsa Türklerle Ermenilerin birbirlerinden davacı oldukları görülmektedir. Bu bakımdan elimizde sadece iki adet dava kaydı mevcuttur. 23 Şa'ban 1186 / 19 Kasım 1772 tarihli birinci dava kaydına göre, Soğukpınar-ı Müslim mahallesinden ölen Arutin v. Tomak'ın mirası zevcesi Zanik binti Haçador, annesi Maryem binti Simon, küçük oğlu Tomcan ve adı yazılmayan büyük kızına intikal etmiştir. Küçük oğlana vasi tayin olunan Maryem, oğlu Arutin'in kasten öldürüldüğü iddiasıyla Kemer köyünden Bayram Beşe b. Ali, Himmet Beşe b. Halil ve Mustafa b. İbrahim'den davacı olmuştur. Davanın esası şöyledir: Adı geçen Arutin, Kemer köyünde mülkü olan bağına üzüm kütüğü dikerken üzerine toprak ve taşlar gelmesiyle ölmüştür. Davacı Maryem, mahkemeden keşif talep etmiş ve yapılan keşif ve muayenede kimsenin müdahalesi olmadan Arutin'in toprak altında kalarak öldüğü anlaşılmıştır. Mahkeme, adı geçen zanlıların suçsuzluğuna hükmetmiştir⁶¹.

Üçüncü olarak, adam yaralama davalarına bakıldığında az da olsa Türklerle Ermenilerin birbirlerinden davacı oldukları görülmektedir. Bu bakımdan elimizde sadece iki adet dava kaydı mevcuttur. 5 Muharrem 1217 / 8 Mayıs 1802 tarihli ilk dava kaydına göre, Dere mahallesinden ölen Simon v. Kesir'in mirası anası Melike binti Cihan ile ana-baba bir kız kardeşleri Sultan ve Ahsaperet (?) ve amcası Malkon v. Simon'a intikal etmiştir. Melike asaleten ve diğer varislere vekaleten mahkemede Numan b. Musa, el-Hac Emin Ağa b. Musa, Emin, Mehmed b. Salih

ve attar Mustafa ve sairlerden davacı olmuştur. Davacının iddiasına göre, adı geçen Simon, Hasta-oğlu Hüseyin tarafından bıçakla yaralanmış ve sonra ölmüştür. Mahkeme heyetinin yaptığı keşifte Simon'un sol uyluğunda bıçak yarası tespit edilmiştir. Davacı Melike'nin "davam ancak adı geçen Hasta-oğlu Hüseyin'den olup mahalle halkı ile dava ve nizam yoktur" demesi üzerine adı geçen zanlıların suçsuzluğuna hükmedilmiştir⁶².

Son olarak, elimizde bulunan ceza hukuku ile ilgili şer'i dava kayıtlarda şahit olarak genellikle Müslümanların isimlerinin yazıldığı görülmektedir. Bu durumu rakamlarla ifade etmek gerekirse, toplam 8 ceza davasından 6'sında sadece Müslüman şahitler, kalan 2'sinde Müslim ve Gayrimüslim şahitler birlikte şahit olarak yazılmışlardır. Bu davaların tamamında ise 48 Müslim ve 6 Gayrimüslim olmak üzere toplam 54 şahidin ismi kayda geçmiştir. Gayrimüslim şahitlerin isimlerinden bunların büyük çoğunluğunun Ermeni adları taşıdıkları anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen bilgilerden şer'i mahkeme yoluyla ceza hukuku bakımından Ermenilerin Türkler ile sınırlı düzeyde hukuki ilişkiler içine girdikleri anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler; diyet talebinde bulunma, adam öldürme isnadı ve Türklerin onların davalarının pek çoğunda şahitlik yapması şeklinde özetlenebilir. Ceza hukuku alanındaki ilişkilerin bu derece sınırlı olması, Osmanlı ceza hukukunun ağır ceza hükümleri içermesi dolayısıyla iki toplumun bireylerinin bu türden suçları işlemekten kaçındıkları şeklinde değerlendirilebilir.

G. Malî Hukuk Açısından

Malî hukuk, kamu hukukunun bir kolu olup kamu hizmetlerinin finansmanın sağlanması için gerekli kurum ve kuralları düzenler. Kamu gelirlerinin ekserisi vergilerden sağlanmaktadır⁶³. Osmanlı Devleti'nde malî hukuk bakımından zimmîler, İslam hukukunun öngördüğü şekilde muamele edilmişlerdir. Onlardan iki ana vergi (haraç ve cizye) ile birlikte belirli örfî vergiler alınmıştır. Haraç, harac-ı muvazzaf ve harac-ı mukaseme olarak iki kısımdan ibaretti. Harac-ı muvazzaf, zimmî toprak sahiplerinin fetihten önceki topraklarından istifade etmeyi sürdürmeleri karşılığında ödedikleri toprak kira parasını, harac-ı mukaseme ürün (haraç-ı mukaseme) üzerinden aynı olarak alınan vergiyi ifade ederdi. Cizye ise askerlik hizmeti karşılığı olarak eli silah tutacak yaştaki erkek zimmîlerden tahsil edilirdi⁶⁴.

Tokat'taki Gayrimüslimler vergi hukuku açısından Osmanlı Devleti genelinde uygulanan kurallara uymakla yükümlü idiler. Bu nedenle Ermeniler, vergi hukukuna dair bütün meselelerini şer'îye mahkemesine götürdüler ve devletin vergi kanunlarına göre muamele olundular. 1770-1810 yılları arasında, vergi hukuku bakımından Ermenilerle ilgili elimizde sadece 3 adet dava kaydı bulunmaktadır.

Bu dava kayıtlarından ikisi salyâne vergileri⁶⁵ ile ilgilidir. 25 Safer 1223 / 22 Nisan 1808 tarihli ilk dava kaydına göre, Kabemescidi mahallesinden bir grup Gayrimüslim (birkaçı Ermeni), salyâne vergisinin Müslüman ve Gayrimüslim haneler arasındaki taksim oranı konusunda mahallenin Müslüman halkından şikayetçi olmuşlardır. Adı geçen mahalleye isabet eden salyâne hissesi, Müslim hanesinde oturan zimmî kiracılar Müslim tarafına zimmî hanesinde oturan kiracılar zimmî taraflarına yardım eylemek üzere, 1/5'i ehl-i İslam 4/5'i Gayrimüslimler tarafından ödenmektedir. Verginin fazlalığı Gayrimüslimlerin durumlarının zayıflamasına yol açmıştır. Bu nedenle mahalleye isabet eden verginin 1/3'nü Müslümanlar, kalan 2/3'ünü de Gayrimüslimlerin ödemesini talep etmişlerdir. Müslim reaya ellerindeki fetvaya dayanarak vergi oranlarının değişmesine razı olmamışlardır. Bunun üzerine hakim, eskiden olduğu gibi Müslim hanesinde oturan kiracı zimmîlerin Müslim tarafına zimmî hanesinde oturan kiracıların zimmî tarafına yardım etmek üzere vergi hisselerini ödemelerine hükmetmiştir⁶⁶.

21 Zilhicce 1216 / 24 Nisan 1802 tarihli olan ikinci vergi davası kaydında, kazancı esnafına mensup bir grup Gayrimüslim (ki çoğu Ermeni) salyâne vergisi hisselerinde indirim istemektedir. Adı geçen grup, şer'î mahkemede salyâne vergisi yükümlüsü reaya fakirlerinin işlerinde vekil olan şehir kethüdası el-Hac Halil b. Ömer huzurunda kazancı esnafının kullandığı bakırın az gelmesi ve fiyatının fazlalığı sebebiyle işlerinin azaldığını, salyâne hisselerini ödemeye kudreti olmayanların dükkanlarını kapalı tuttuğunu ve ustaların başka yerlere gitmeye başladıklarını dile getirerek emr-i sultani ile vergi indirimi yapılmasını talep etmişlerdir. Mahkeme, bundan önceki salyâne hisselerinden aşağı olması hususunu kabul etmiştir⁶⁷.

Ermenilerle ilgili vergi davası kayıtlarının sonuncusu, Tokat kalesi dizdarı Halil Ağa b. Mehmed'in timar reayasından fazla vergi talep etmesi ile ilgilidir. 27 Safer 1211 / 1 Eylül 1796 tarihini taşıyan dava kaydına göre, Tokat kazasının Kazabad nahiyesine bağlı Biskincik köyünün Ermeni halkı, şer'î mahkemede Tokat kalesi dizdarı Halil Ağa'nın

kendilerinden fazla vergi istediği için şikayetçi olmuşlar ve mahkemeye lehlerine olan 2 adet emr-i âli ve hüccet-i şer'îye ve 1 adet de fetva takdim etmişlerdir. Hakim, dizdarın şer'î ve kanuna aykırı vergi talebinin reddine ve verginin deftere göre alınmasına karar vermiştir⁶⁸.

Bütün vergi davalarında diğer dava konularındakinin aksine şahit olarak tamamen Müslümanların isimlerinin yazıldığı görülmektedir. 3 vergi davasında toplam 12 şahidin ismi kayda geçmiştir.

Yukarıda verilen bilgilerden vergi hukuku bakımından da Ermenilerin Türkler ile yakın hukukî ilişkiler içine girdikleri görülmektedir. Bu ilişkilerde vergi oranlarının durumu, askeri sınıfın fazla vergi talebi ve Türkler'in onların davalarının pek çoğunda şahitlik yapması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Osmanlı vergi hukuku hükümleri ve sosyo-ekonomik şartlarda yaşanan bazı sıkıntılar, iki toplumun bireylerini zorunlu olarak hukukî ilişki kurmaya zorlamış görünmektedir.

SONUÇ

1770-1810 yılları arasında şer'î dava kayıtlarına dayalı olarak Tokat'ta Türk-Ermeni hukukî ilişkileri üzerine yaptığımız bu kısa analizden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. İlk olarak, hukuk dalları arasında dava sayısı bakımından aile hukuku kayıtları birinci (86 adet, % 39,26), ticaret hukuku ile alakalı davalar ikinci (41 adet, % 18,72), borçlar hukuku davaları üçüncü (38 adet, % 17,35), miras hukuku davaları (32 adet, % 14,61) ise dördüncü sırada yer almaktadır. Bunları, eşya hukuku (11 adet, % 5,02), ceza hukuku (8 adet, % 3,65) ve mali hukuk davaları (3 adet) izlemektedir. Dava sayıları ve yüzdelerin bu durumundan incelenen dönemde Tokat'ta Ermenilerin en fazla özel hukuk alanında şer'î mahkemeye başvurdukları görülmektedir.

İkinci olarak, şer'î mahkemede görülen Ermenilerle ilgili davaların büyük bir çoğunluğunda Türklerin şahit olarak hazır buldukları tespit edilmektedir. Bu bakımdan toplam 219 davada 973 Müslüman ve 222 Gayrimüslim şahit olmak üzere toplam 1195 kişi kayda geçmiştir. Davaların birçoğunda sadece Müslümanlar, bir kısmında Müslüman ve Gayrimüslimler birlikte, bazısında ise sadece Gayrimüslimler tanık olarak yer almışlardır. Ayrıca bazı davalarda davacı veya davalıdan iddiasını şahitlerle ispat etmesi istenildiğinde genelde iki (veya üç) Gayrimüslimi, bazen iki Müslümanı, bazen de bir Müslüman ve bir Gayrimüslimi şahit

gösterdikleri ve bu şahitlerin mahkemeye gelerek şahitlik yaptıkları anlaşılmaktadır.

Üçüncü olarak, az da olsa bazı davalarda Ermeniler, Türkleri dava vekili ve kefil olarak göstermişler, bir dava da mahkeme bir Müslümanı kayyım olarak atamıştır.

Dördüncü olarak, ticaret hukuku bakımından Ermenilerin Türkler ile daha fazla hukukî ilişkiler içine girdikleri anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler; karşılıklı gayrimenkul alım ve satımı, aynı veya farklı esnaflık kollarında birlikte hareket etme, az da olsa Türklerin onların davalarında vekil olması ve Türklerin onların davalarının pek çoğunda şahitlik yapması şeklinde özetlenebilir. Ticaret hukuku alanındaki ilişkilerin bu derece çeşitliliği, iki toplumun bireyleri arasındaki karşılıklı güveni ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Beşinci olarak, ceza hukuku bakımından Ermenilerin Türkler ile sınırlı düzeyde hukukî ilişkiler içine girdikleri anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler; diyet talebinde bulunma, adam öldürme isnadı ve Türkler'in onların davalarının pek çoğunda şahitlik yapması şeklinde özetlenebilir. Ceza hukuku alanındaki ilişkilerin bu derece sınırlı olması, Osmanlı ceza hukukunun ağır cezalar içermesi dolayısıyla iki toplumun bireylerinin bu türden suçları işlemekten uzak durdukları şeklinde yorumlanabilir.

Vergi hukuku bakımından da Ermenilerin Türkler ile hukukî ilişkiler içine girdikleri görülmektedir. Özellikle salyâne gibi örfî vergilerin tahsil ve tahsilinde genelde Gayrimüslimler özelde Ermeniler Türklerle işbirliği içinde hareket etmişlerdir. Osmanlı vergi hukuku hükümleri ve sosyo-ekonomik şartlarda yaşanan bazı sıkıntılar, iki toplumun bireylerini zorunlu olarak hukukî ilişki kurmaya zorlamış görünmektedir.

Son olarak, özel ve kamu hukukunun birçok alanında Tokat'ta Türklerle Ermenilerin şer'î mahkemede bir araya gelmeleri, bu iki toplumun bireyleri arasındaki karşılıklı güvene dayalı çok yönlü sosyal ve ekonomik ilişkilerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır.

EK 1. AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ BELGELER

Vasî Hücceti [TŞS 1, 7/3]

Medîne-i Tokat'da Dırâz-ı Gebrân mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Agob veled-i Abraham'ın sulbî sagîr oğlu Kevork'un tesviye-i umûruna kîbel-i şer'den vasî nasb ve ta'yîn olunmak lâzım ve mühim olmağla emânet ile mu'arrefe ve istikâmetle mevsûfe ve her vecihle vesâyet uhdesinden gelmeğe kâdire idiği zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî-i müslimîn haber virmeleriyle ledeş-şer'î'l-enver zâhir ve mukarrer olan sagîr-i mezbûrun anası işbu bâ'isetü'r-rakîm Boğota bint-i Ağya nâm nasrâniyeyi hâkim-i mevkî-i sadr-ı kitâb tûbâ lehu ve hüsnü-me'âb efendi hazretleri dahi sagîr-i mezbûrun vakt-i rüşd ve sedâdına değin tesviye-i umûruna vasî nasb ve ta'yîn buyurduklarında ol dahi ber-vech-i muharrer vesâyet-i mezkûreyi kabûl ve hidmet-i lâzîmesini kemâ-yenbagî edâya müte'ahhide itmeğın mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-ışrın min Şevvâli li-sene hamse ve semânın ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb el-Hâc Abdi Efendi ibn-i Adülkerim Ağa

El-Hâc Mahmud Efendi ibn-i Mehmed Halife

İbrahim Efendi ibn-i Osman Efendi

Ataullah Efendi ibn-i Halil Efendi

Es-Seyyid Mehmed Efendi el-kâtib

Es-Seyyid Ebubekir Efendi kâtib-i rakîm

Halil el-muhzır

Nafaka Hücceti [TŞS. 4; 189/2]

Medîne-i Tokat'da Menice mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Tatos veled-i Serkiz nâm hâlikin li-ebeveyn er karındaşları sagîr Artin ve Karabet ve Agob nâm sagîrûn-ı mesfûrûna min kîbeli's-şer'î vasî nasb ve ta'yîn olunan sagîrûn-ı mesfûrûnun anaları işbu bâ'isetü'r-rakîm Hiroshima bint-i Vartan nâm nasrâniye meclis-i şer'-i hatîr-i vacîbü't-tevkîrde takrîr-i kelâm edüb hâlâ vasîleri olduğum sagîrûn-ı mesfûrûnun emvâl-i mevrûselerinden bi-kadri'l-kifâye nafaka ve kisve-bahâ farz ve takdîr olunmak bi'l-vesâye matlûbundur dedikde fi'l-hakîka sagîrûn-ı mesfûrûnun nafaka ve kisveye zarûret ve

eşedd-i ihtiyaçları olduğunu zeyl-i vesıkada muharrerü'l-esâmî kimesneler taraf-ı şer'e haber vermeleriyle hâkim-i mevki'-i sadr-ı kitâb tûbâ lehu ve hüsnü-me'âb efendi hazretleri dahi sagîrûn-ı mesfûrûna emvâl-i mevrûselerinden her birine beher yevm râyic fi'l-vakt otuzar akçe nafaka ve kisve-bahâ farz ve takdîr eyleyüb meblağ-ı mefrûz-ı mezkûru târih-i vesıkadan harc ve sarfa ve hîn-i zarûretde istidâneye ve vakt-i zaferde rücû'a izin birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrire fi'l-yevmi's-sâmin min şehri Cemâziye'l-evvel li-sene selâse aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyid Ebûbekir Efendi ibn-i Es-Seyyid Abdullah Efendi

Es-Seyyid Mehmed Efendi ibn-i Es-Seyyid Feyzullah Efendi

Es-Seyyid Hüseyin Efendi el-mukayyid

Kayım Hücceci [TŞS 4,150/2]

Medîne-i Tokat'da Akdeğirmân mahallesinde kirâyla mütemekkin iken düyünü terekesinden ezyed olduğu halde bundan akdem hâlik olan Artin veled-i Simavon'un verâseti zevce-i metrûkesi Maryem bint-i Rafail ile haml-ı mevkûfe inhisârî ba'de't-tahakkukiş-şer'î hâlik-i mesfûrun dâyinleri zuhûr etmekle li-ecli'l-mürâfa'a kayyım nasb ve ta'yîn olunmak lâzım ve mühim olmağın zevce-i mersûme Maryem'in babası işbu bâ'isü'r-rakîm mersûm Rafail veled-i Serkiz nâm zimmî kayyımlık-ı mezkûra her vecihle evlâ ve enfa' olduğunu zeyl-i vesıkada mektûbü'l-esâmî kimesneler taraf-ı şer'e haber vermeleriyle hâkim-i mevki'-i sadr-ı kitâb tûbâ lehu ve hüsnü-me'âb efendi hazretleri dahi mersûm Rafail'i kayyım nasb ve ta'yîn eyleyüb ol dahi ber vech-i muharrer kayyımlık-ı mezkûru kabûl ve hidmet-i lâzimesini kemâ-yenbagî edâya te'ahhüd ve iltizâm etmeğın mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Tahriren fi'l-yevmi'l-hadi ve'l-ısrîn min şehri Muharremi'l-harâm li-sene erba' aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyid Ebubekir Efendi ibn-i el-Hâc Abdullah Efendi

Es-Seyyid Hasan Efendi ibn-i Es-Seyyid Abdurrahman Efendi

Es-Seyyid Feyzullah Efendi ibn-i Es-Seyyid Halil Efendi

Es-Seyyid Mustafa Efendi ibn-i Ebubekir Efendi

Es-Seyyîd Mehmed Efendi kâtib-i rakîm

Es-Seyyîd Hüseyin Efendi el-mukayyid

Hal'a Müte'allik Hüccet [TŞS 2, 205/2]

An-asl Karahisar kazâsı mütemekkinlerinden olub medîne-i Tokat'da Yaşmeydan mahallesinde kirâ ile mütemekkin Peyam veled-i Beros nâm zimmî meclis-i şer'-i hâtir-i vâcibü't-tevkîrde işbu bâ'isetü'r-rakîm zevce-i medhûletün bihâsı Hanım bint-i Parsih muvâcehesinde bi-tavâ'ihî ikrâr-ı tamm ve takrîr-i kelâm edüb işbu zevcem mersûme Hanım ile beynimizde hüsn-i zindegânemizden nâşî bi'l-ahire müfâ-rakat iktizâ itmekle nafaka-i iddet ve me'net-i süknâsından kendi hüsn-i rızâsıyla fâriğa olub hal'a tâlibe olmağla ben dahi ol mukâbelede işbu mersûmeyi hal'-i şer'iyile hal' eyleyüb ol dahi ber-vech-i muharrer hal'-i mezkûru kabûl eylemekle fimâ-ba'd merkûm Peyam'ın mersûme Hanım ile husûs-ı zevciyete müte'allike bî-vech-i mu'arazası men' olunub ba'de inkıza'ül-iddet nefsinî ahire tezvice mersûme Hanım'a izin birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l yevmi'l-hâdi ve'l-ışrîn min şehri Safer li-sene isnâ aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyîd Ebûbekir Efendi ibn-i el-Hâc Abdullah Efendi

Es-Seyyîd Mehmed Efendi ibn-i Es-Seyyîd Halil Efendi

Edîb Mehmed Efendi ibn-i el-Hâc Mehmed

Es-Seyyîd Yahya Efendi ibn-i İbrahim Efendi

Es-Seyyîd Hasan Efendi ibn-i Abdurrahman Efendi

Es-Seyyîd Feyzullah Efendi kâtib-i rakîm

Es-Seyyîd Mustafa Efendi el-kâtib

Es-Seyyîd Mehmed Efendi el-kâtib

Namzedlikden Rücu Hücceti [TŞS. 7; 162/3]

Medîne-i Tokat'da İvâz Paşa mahallesi mütemekkinelerinden zâtı mu'arrefe işbu bâ'isetü'r-rakîm Anna bint-i Manuk nâm nasrâniyye meclis-i şer'-i şerîf-i enverde medîne-i mezbûre mütemekkinlerinden Ağya veled-i Haçador nâm zimmî muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb târih-i kitâbdan bir sene mukaddem işbu

mersûm Ağya'ya beni ayinimiz üzere nâmzed eyleyüb lâkin beynimizde nikâh sebkât etmeyüb şimdi nefsimi âhere tezvîc murâd eylediğimde mûmânî'at ider su'âl olunub tahrîr olunmak matlûbumdur dedikde gıbbû's-su'âl mersûm Ağya cevâbında fi'l-hakîka târîh-i mez-bûrda işbu mersûme Anna'yla ayinimiz üzere nâmzed olunduğunu ikrâr lâkin akd-i nikâh sebkât eylememiş idi deyû inde'ş-şer' ikrâr ve i'tirâf eylemekle müdde'ye-i mersûme Anna nefsinin âhere tezvîce izin birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hâdi ve'l-ışrîn min şehri Muharremi'l-harâm li-sene seb'a aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Monla Dervîş-Cânîklü

Sarraç Ömer

Es-Seyyîd Mehmed Beşe-Kundakçı

Kesim-oğlu zimmî

Kılınççı Nikfos zimmî

Kadayıfçı Mosku? zimmî

EK 2. MİRAS HUKUKU İLE İLGİLİ İKİ BELGE

[TŞS. 2; 216/1]

Medine-i Tokat'da Yar Ahmed Mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik Artin veled-i Bünyad nâm hâlikin verâseti zevce-i metrûkesi Anna bint-i Mıgırdıç ile haltesi Seher bint-i Artin'e münhasıra olduğu ba'de'd-tahakkukı'ş-şer'î mersûme Seher'in sulbî oğlu Davit nâm zimmî meclis-i şer'-i hatîr-i vâcibü't-tevkîrde işbu bâ'isür-rakîm mersûme Anna'nın er-karındaşı Ovannes veled-i mesfûr Mıgırdıç muvâçhesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb anam mesfûrenin mevrûsu mesfûr Artin târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem hâlik oldukda terekesi bâ-ma'rifet-i şer' tahrîr ve defter olunub anam mersûme bâ-defter-i kassâm hisse-i irsiyesini tamâm ahz u kabz eyledikden sonra tereke-i hâlik-i mersûmdan hâric ez-defter sekiz yüz guruş kıymetli işbu yedinde olan defterde isimleri zikr olunan eşyâ-yı mütenevvî'a-yı ma'lûme mesfûr Ovannes'in kız karındaşı mersûme Anna'nın zimmetinde zuhûr idüb anam mersûme Seher zikr olunan eşyâdan hissesini kable'l-ahz hâlike olub müte'âkıben mersûme Anna dahi hâlike oldukda mesfûr Ovannes haren vârisi ve anam mersûmenin ben kezâlik hasren vârisi olduğum ecilden sâlifü'z-zikr eşyâdan bi'l-münâsaha hisse-i irsiye talep iderim. Su'âl olunub takrîri tahrîr ve alı verilmek matlûbumdur dedikde gibbû's-su'âl işbu mersûm Ovannes cevâbında müdde'i-i mesfûr Davit'in verâsetini ifrâz lâkin hâlike-i mesfûr Anna'nın terekesi tahrîr ve aksâm eylediklerinde mersûme Seher bint-i Artin veled-i Manuk'ı bi'l-cümle tereke-i mezbûreden hisse-i irsiyesini kız karındaşım Anna yedinden tamâmen ahz u kabz ve istifâ-yı hakk edüb gerek dâhil-i defter ve gerek hâric ez-defter hukûk-ı mirâsa müte'allik mesfûr Anna'nın zimmetini ibrâ-yı âmla ibrâ ve iskât-ı hakk eylemişdi deyû def'le mukâbele edecek gibbû'l-istintâk ve akîbü'l-inkâr mesfûr Ovannes'den def-i meşrûhunu mübeyyin beyyine talep olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müsliminden Mehmed Efendi ibn-i Mustafa ve ricâl-i ehl-i zimmetden Basmacı Kırkor veled-i Ovannes nâm kimseneler li-ecli'ş-şehâde meclis-i şer'e hâzîrân olub istişhâd olundukda fi'l-hakîka müdde'i-i mesfûrun anası Seher bint-i Artin veled-i Manuk'u târîh-i kitâbdan sekiz sene mukaddem hâlik olan Artin'in terekesi bâ-ma'rifet-i şer' tahrîr ve işbu Ovannes'in kız karındaşı ile beyinlerinde iktisâm eylediklerinde mersûme Seher hâlik-i mesfûrun terekesinden dâhil-i defter ve hâric-i defter hukûk-ı mirâsa müte'allik mersûme Anna'nın zimmetini

huzûrumuzda ibrâ-yı ‘âmla ibrâ ve iskât-ı hakk eylemişdi. Biz bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz şehâdet dahi ideriz deyû her biri edâ-yı şehâdet-i şer’iye eylediklerinde gıbbü’t-ta’dîl ve l-tezkiye şehâdetleri mabkûle olduktan sonra müdde’i-i mesfûr Davit’in mersûm Ovannes ile husûs-ı mezkûra müte‘allik bî-vech-i mu‘ârazası men‘ birle mâ-vak‘a bî’t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’l-râbî‘ aşer min Zi’lhicce li-sene ihda aşer ve mi’eteyn ve elf.

Şuhûdü’l-hâl

Fahrü’l-küttâb Es-Seyyid Ebûbekir Efendi ibn-i Es-Seyyid Abdullah Efendi-

Mehmed Edib Efendi kâtib-i rakîm

Es-Seyyid Feyzullah Efendi ibn-i Es-Seyyid Halil Efendi

Halil tabî’-i Voyvoda Bey

Hasan ser-muhzırân

[TŞS 12, 149/2]

Medîne-i Tokat’da Çilehâne mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan âkdem hâlik olan Agob Veled-i Markos nâm hâlikin verâseti zevce-i metrûkesi Elmas bint-i Haçik ile li-ebeveyn er karındaşı Kirkor ve Osib ve kız karındaşı Bekzâde’ye münhasıra olub ba’dehu mersûm Osib dahî hâlik olub verâseti zevce-i metrûkesi Maryem bint-i Ohannes ile sulbî oğlu Ağya ve sulbîye kızı Nazlu’ya inhisârî ba’de’t-tahakkukî’ş-şer‘ mersûme Begzâde meclis-i şer‘-i hatîr-i vâcibü’t-tevkîrde şahsî mu‘arrefe işbu bâ’îsetü’r-rakîm Maryem bint-i Ohannes tarafından sâbitü’l-vekâlesi Artin Veled-i Kirkor nâm zimmi mahzarında üzerine da’va ve takrîr-i kelâm idüb târîh-i kitâbdan yedi sene mukaddem karındaşım hâlik-i mersûm Ogob’un terekesinden olmak üzere bir küt’a bağ ile bir bâb menzil ve sâ’ir eşyâ-yı mütevvî’a-yı ma’lûmeye müvekkile-i mersûme Maryem vaz’iyetü’l-yed olmağla hisse-yi irsiyemi taleb ve da’va eylediğimde edâda mümânî’at ider su’âl olunub takrîr-i tahrîr ve hisse-i irsiyem alıvrılmek bi’l-verâse matlûbumdur dedikde vekîl-i mersûmdan ba’de’s-su’âl cevâbında târîh-i mezbûrdan iki mâh mukaddem hâlik-i mersûm Agob’un terekesinden müdde’iye-yi mersûmeye yüz elli gurus teslîm eyleyüb mersûme dahî yedînden tamâmen âhz u kabz eyledikten sonra hâlik-i mersûm Agob’un terekesine müte‘allik mersûm Osib ile zevce-i mersûme Maryem’in zimmetlerini ibrâ-yı âmm ile ibrâ ve iskât-ı hakk eylemiş idi deyü def’le mukâbele edecek

gıbbu'l-istintâk ve'l-inkâr vekîl-i mesfûrdan ber-vech-i muharrer def-i meşrûsını mübeyyin beyyine taleb olundukda udûl-ı âhrâr-ı ricâl-i müs-limînden Abbas bin Mustafa ve Mustafa bin Mehmed nâm kimesneler li-eclîş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olub iştişhâd olundukda fî'l-hakîka târih-i mezbûrdan yedi sene mukaddem hâlik-i mersûm Agob'un terekesinden müdde'îye-yi mersûme Begzâde'nin hisse-i ırsiyesi mukâbili müvekkile-i mersûmenin zevci Osib hâl-i sıhatinde işbu müdde'îye-yi mersûmeye yüz elli guruş teslim eyleyüb mersûme dahî yedinden tamâmen âhz u kabz eyledikten sonra hâlik-i mersûm Agob'un terekesine müte'allik mersûm Osib ile zevce-i mersûme Maryem'in zimmetlerini ibrâ-yı âmla ibrâ ve iskât-ı hakk eylediği bizim ma'lûmumuzdur biz bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz şehâdet dahî ideriz deyü her biri edâ-yı şehâdet-i şer'îye eylediklerinden gıbbü't-ta'dil ve't-tezkiyye şehâdetleri makbûle olduktan sonra müdde'îye-yi mersûmenin hâlik-i mersûm Agob'un terekesine müte'allik mersûme Maryem ile mu'arazaları men' birle mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi'l-hâmis ve'l-ısrîn min Şa'bân li-sene selâse ve ısrîn ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Bölükbaşısı Mustafa kazâz

Es-Seyyid Mustafa kazâz

Penpeci Gabriyel

Bağdası Agob veled-i Aleksan kazâz

EK 3. EŞYA HUKUKU İLE İLGİLİ BİR BELGE

[TŞS 10, 156/ 4]

Medine-i Tokat'ta Hoca Ahmed mahallesi mütemekkinlerinden olub tarih-i kitâbdan on dokuz sene mukaddem halik olan Oğlık nâm zimmînin verâseti zevce-i metrûkesi Maryam'a ve sulbî oğulları Kirkor ve Asador'a inhisârı ba'de't-tahakkuki's-şer'i işbu bâ'isu'r-rakîm mersûm Kirkor meclis-i şer'-i hatîr-i vâcibu't-tevkirde Ahmed bin Mehmed nâm kimesne mahzarında üzerine da'va ve takrîr-i kelâm idüb babam hâlik-i mersûm Oğlık'den müntâkil Sultan Depesi dimekle arif mevzî'de vâkî' bir tarafdán Fatıma Hatun ve ba'zen Kapusuzoğlu ve ba'zen Hacı Fakir ve bir tarafdán yine mülk-i mevrûsumuz olan bağa ve bir tarafdán tarîk-i amme münte'hî (s.155) oncalık arsasının Sultan vakfına senevî on iki pâra icâre-i maktû'ası olan bir kıt'a bağıımızı mezbûr Ahmed zabt ve sinîn-i mezkûreden berü fuzuli tasarruf ider su'âl olunub takrîri tahrîr ve keff-i yedine tenbîh-i şer'i olunmak matlûbumdur dedikde gıbbû's-su'âl mezbûr Ahmed cevâbında bağ-ı mahdûd-ı mezkûru tarih-i mezkûrede Körügi Ohannes zimmîden iştirâ eylemişdim deyû mersûm Kirkor'un babası mülki olduğunu inkâr itmekle müdde'i-i mesfûr Kirkor'dan ber vech-i meşrûh müdde'asını mübeyyin beyyine taleb olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müslîminden es-Seyyid Feyzullah bin Ahmed ve Mustafa bin Mehmed nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a hazıran olub istişhâd olundukda fi'l-hakika bağ-ı mahdûd-ı mezkûr müdde'i-i mersûm Kirkor'un babası hâlik-i mesfûr Oğlık'den müntakîl mülkü olduğu ma'lûmumuzdur biz bu husûsa bu vech üzere şahidleriz şehâdet dahi ideriz deyû her biri edâ-yı şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde gıbbu't-tâ'dil ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olduktan sonra mezbûr Ahmed'in bağ-ı mahdûd-ı mezkûrdan keff-i yedine tenbîh-i şer'i birle mâ-vâk'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fi'l-yevmi's-sabî ve'l-ışrîn min şehri Saferü'l-hayr li-sene ihdâ ve ışırn ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttab es-Seyyid Ebu Bekir Efendi ibn-i el-Hac Abdullah Efendi el-müderriş,

Es-Seyyid Yahya Efendi ibn-i İbrahim Efendi,

Es-Seyyid Feyzullah Efendi ibn-i Halil Efendi.

EK 4. BORÇLAR HUKUKU İLE İLGİLİ BİR BELGE

[TŞS 2, 207/1]

Medine-i Tokat'da İçmesu mahallesi mütemekkinlerinden işbu bâ'isetür-rakîm Boğos veled-i Ohannes nâm zimmî meclis-i şer'-i hatîr-i vâcibût-tevkîrde yine medine-i mezbûre mütemekkinlerinden Karabet veled-i Andon muvâcehesinde üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb işbu mersûm Karabet bin iki yüz senesi Şevvâl-i Şerîf ibtidâsından benden beher batmanı beşer buçuk guruşa olmak üzere üç yüz yetmiş iki guruş kıymetli altmış yedi batman dört vukıyye nühâs iştirâ ve kabz idüb hâlâ meblağ-ı mezkûr zimmetinde alacak hakkım olmağla taleb eylediğimde edâda mümâni'at ider su'âl olunub takrîri tahrîr ve meblağ-ı mezkûr alı verilmek matlûbumdur dedikde gibbû'l-su'âl ve akîbü'l-inkâr müdde'i-i mesfûr Boğos'dan ber-vech-i muharrer müdde'asını mübeyyin beyyine taleb olundukda udûl-ı ahrâr-ı ricâl-i müslimînden Osman bin Ömer ve ehl-i zimmetden Mikâ'il veled-i Osib nâm kimesneler meclis-i şer'ê hazîrân olub iştişhâd olundukda fi'l-hakîka sene-i mezbûr Şevvâl-i Şerîf ibtidâsından işbu mersûm Karabet müdde'i-i mesfûr Boğos'dan beher batmanı beşer buçuk guruşa olmak üzere üç yüz yetmiş iki guruş kıymetli altmış yedi batman dört vukıyye nühâs iştirâ ve kabz idüb hâlâ meblağ-ı mezkûr üç yüz yetmiş iki guruş mersûm Karabet'in müdde'i-i mersûme deyni olduğu ma'lûmumuzdur. Biz bu hususa bu vech üzere şahidleriz. Şehâdet dahi ederiz deyû her biri edâ-yı şehâdet-i şer'iyye eylediklerinde gibbût-ta'dîl ve't-tezkiyye şehâdetleri makhbûle oldukdan sonra meblağ-ı mezkûr üç yüz yetmiş iki guruşu müdde'i-i mesfûra eda ve teslîme mersûm Karabet'e tenbih birle mâ-vâk'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fi'l-yevmi'l-hamis min şehri Saferi'l-Hayr li-sene isnâ aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyîd Ebûbekir Efendi ibn-i el-Hâc Abdullah Efendi

Es-Seyyîd Mehmed Efendi ibn-i Halil Efendi

Edîb Mehmed Efendi ibn-i Mehmed Efendi

Es-Seyyîd Yahya Efendi ibn-i İbrahim Efendi

Es-Seyyîd Feyzullah Efendi bin Halil Efendi

Es-Seyyîd Mustafa Efendi el-kâtib

EK 5. TİCARET HUKUKU İLE İLGİLİ BİR BELGE

Arsa satışı (Gayri Müslimden Müslime) [TŞS 3, 118 / 3]

Medine-i Tokat'da Hâlid mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Ovannes veled-i Artin nâm hâliknin verâseti zevce-i metrûkesi Anna bint-i Kananus ile sulbî sagîr oğulları Artin ve Boğos ve Avak'a ve kebîre kızları Maryem ve Oski ve Kaymen'e ve sagîre kızı Markîne'ye inhisârı ba'de't-tahakkukî's-şer'i mersûmûndan meclis-i şer'-i hatîr-i vâcibü't-tevkîrde işbu bâ'isü'l-kitâb Es-Seyyid Ömer bin Hüseyin mahzarında ikrâr-ı tamm ve takrîr-i kelâm edüb mahalle-i mezbûrede vâkî' bir taraftan sagîrûn-ı mersûmûn menzillerine ve bir taraftan berber Molla dükkânına ve bir taraftan sarac Süleyman Ağa arsa-yı hâliyesine ve bir taraftan tarîk-i âmme münthehi bir kıt'a mülk arsası tereke-i hâlik-i mersûmun olub benim hisse-i irsiyyem ile mehr-i mü'eccelem mukâbelesine ifrâz ve ta'yîn etmekle ben dahi arsa-yı mahdûd-ı mezkûru işbu merkûm Ömer bin Hüseyin'e an-nakd kırk guruşa bey'-i bât-ı sahîh-i şer' ile bey' ve temlik ve teslîm ol dahi ber-vech-i muharrer iştirâ ve temellük ve tesellüm ve kabz u kabul eyledikten sonra semeni olan meblağ-ı mezbûr kırk guruşu meclis-i bey'de merkûm Es-Seyyid Ömer yedine tamamen def u teslîm ben dahi yedinden kâmilen ahz u kabz eyleyüb arsa-i mahdûd-ı mezkûrda benim aslâ ve kat'â alakam (s.117) kalmadı keyfe-mâ-yeşâ ve yehtâr mutasarrıf olsun dedikde gibbü't-tasdîkî's-şer'i mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi's-sâmin ve'l-ışrîn min şehri Rebi'ü'l-evvel li-sene selase aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyid Ebubekir Efendi ibn-i El-Hâc Abdullah Efendi

Es-Seyyid Yahya Efendi ibn-i İbrahim Efendi

Es-Seyyid Mehmed Efendi kâtib-i rakîm

EK 6. CEZA HUKUKU İLE İLGİLİ BİR BELGE

Kemer Karyelülere Müte'allik [TŞS 1, 69/2]

Medine-i Tokat'da Sovukpınar-ı Müslim mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Arotin veled-i Tomas nâm hâlikin verâseti zevce-i metrûkesi Zanike bint-i Haçador ile anası Maryem bint-i Simon'a ve sulbî sagır oğlu Tomhan ve sulbiyye-i sagire kızı [boşluk] münhasıra olduğu ba'de't-tahakkukı'ş-şer'î mezbûre Zanik'in tarafından ikrâr-ı âtîû'z-zikre vekil-i müseccili ve sagîrân-ı mezbûrâna min kibelî'ş-şer' vasî nasb ve ta'yîn olunan mezbûre Maryem meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde medine-i mezbûre kazâsında Kemer nâm karye ahâlilerinden işbu ashâbü'l-kitâb Bayram Beşe ibn-i Ali ve Himmet Beşe ibn-i Halil ve Mustafa bin İbrahim nâm kimesneler mahzarlarında bi-tav'ihâ ikrâr-ı tamm ve takrîr-i kelâm edüb mesfûr Arotin zimmî zikr olunan Kemer nâm karye toprağında vâkî lede'l-ahâli ve'l-cîrân ma'lûmü'l-hudûd ve kat'a kendi mülkü olan bağında Kesme ta'bir olunur arsayı kürûm gars itmek amelinde iken aherden bir ferdin vaz' ve te'addisi olmaksızın bi-kazâi Allahü Te'âlâ toprak ve taş mesfûr Arotin üzerine isâbet itmekle tahtında müte'essiren hâlik ve lâşesi mevcûd olmağla min kibelî'ş-şer' üzerine varılıb keşf ve tahrîr olunmak asâleten ve vesâyeten ve vekâleten matlûbumdur dedikde kibelî şer'-i nebevîden ümenâdan Es-Seyyid Ebubekir Efendi ibn-i Es-Seyyid el-Hâc Abdullah Efendi ta'yîn ve irsâl olunub ol dahi zeyl-i kitâbda muharrerü'l-esâmî-i müslimîn ile bağ-ı mezkûrda hâlik-i mezbûrun lâşesi üzerine varub minvâl-i muharrer üzere lâşesine nazar eylediklerinde alet-i cerâheti olmayub toprak ve taş tahtında mevcûd olduğunu ba'de'l-keşf ve'l-mua'yene karye-i mezkûre ahâlilerinden mezbûrûn Bayram Beşe ibn-i Ali ve Himmet Beşe ibn-i Halil ve Mustafa bin İbrahim ve sa'ir bağât ashâbından vechen mine'l-vücûh oğlum hâlik-i mesfûrun helâkına müte'allik âmme-i dâvâdan zimmetlerini ibrâ-yı 'âmm ile ibrâ ve iskât eyledik dediklerinde gıbbü't-tasdikî'ş-şer'î vâkî hâli Mevlânâ-yı mezbûr mahallinde ketb ve tahrîr ve ba'dehu ma'an bâ'is olunan ümenâ-yı şer'den Çukadar Ahmed bin Mehmed ve Muhzır Ömer ile meclis-i şer'e gelüb ala vukû'ihî inhâ ve tahrîr itmeğîn mâvak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi's-sâlis ve'l-ısrîn min Şa'bân li-sene selâse ve semânin ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Habib an-karye-i Sırac ?

Mustafa an-karye-i mezbûr

Es-seyyid Mehmed Beşe menzilci

EK 7. MALİYE HUKUKU İLE İLGİLİ BİR BELGE

Biskincik Karyesi Re'âyalarının Kal'a Dizdârı İle Mu'arazaları Men' Hücceti [TŞS 2, 254/1]

Medîne-i Tokat kazâsı ittisâlinde vâkî' Kazabâd kazâsına tâbî' Biskincik nâm karye re'âyalarından işbu ashâbü'r-rakım Abraham veled-i Ohannes ve Osib veled-i Kevork ve Boğos veled-i Kalos ve Babük veled-i Ohan ve Artin veled-i Serkiz ve Melkon veled-i Karabet ve Matos veled-i Serkiz ve diğer Matos veled-i İstefan ve diğer Melkon veled-i Ağya ve Osib veled-i Kazak ve sâ'irleri medîne-i mezbûrede meclis-i şer' de halen Medîne-i Tokat kal'ası dizdârı Halil Ağa ibn-i Mehmed mahzarında her biri üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm edüb karyemiz işbu mezbûr dizdârın timârı kurâlarından olup her sene â'sâr-ı şer' iye ve rüsûm-ı örfiyesin kanûn üzere kendiyeye edâda kusurumuz yoğiken bizden hilâf-ı şer' ve hilâf-ı kanûn ziyâde nesne mutâlebesiyle rencide eylediğinden mâ'adâ beher sene karyenize ta'yîn eylediğim şahne ve gerek benim me'kûlât mesârifimi dahi meccânen verin deyû hâsıl olan hubûbâtımızı ta'sir etmeyüb harman yerinde temhîr eylemekle mezbûrdan su'âl olunub işbu yedimizde olan hüccet-i şer' iye ve emr-i âlîşân mûciblerince te'addisi men' ve def ve hâsılâtımız üzerinden müh-rünü fekk ve ta'sire tenbih-i şer' i olunmak matlûbumuzdur deyû takrîr-i meşrûhalarına muvâfık iki kıt'a emr-i âlî ve hüccet-i şer' iye ibrâz eylediklerinde gibbû's-su'âl dizdâr-ı merkûm cevâbında müdde'îün-ı mezbûrünün takrîrleri üzere meccânen me'kûlât mütâlebesiyle hâlâ hasılâtlarını harman yerinde temhîr eylediğini ikrâr edüb lâkin mukaddema vakt-i ta'sirde me'kûlâtımı edâ edegelmîşler idi. Ol vecihle yine edâ eylesünler didiğinde müdde'îün-ı mersûmün bir kıt'a fetvâ-yı şerîfe ibrâz ve nazar olundukda Zeyd sipâhi timârı karyesine vardıkda bana müft ve meccânen yem ve yiyecek verin deyû karye-i mezbûre ahâlisine cebre kâdir olur mu? Bu suretde karye-i mezbûre ahâlileri bir sene teberru'an Zeyd'in şahnesini görüp yem ve yiyeceğini vermekle Zeyd yine görüp yem ve yiyeceğini verin deyû ahâliyi cebre kâdir olur mu? Cevâb bâ-sevâblarında olmaz deyû buyrulmağın âlâ-mûcib-i fetvâ-yı

şerîfe dizdâr-ı merkûmun ol-makûle hilâf-ı şer' ve hilâf-ı kanûn zûlüm ve te'addisini müdde'îûn-ı mersûmûnun zulüm ve te'addiden keff-i yed ve hâlâ hasilâtları üzerlerinden mührünü fekk ve lâzım gelen öşr-i şer'îye ve emr-i defter müciblerince rüsûm-ı örfiyeleri ahz idüb ziyâde mütâlebesiyle te'addisi ba'de'l-men' mâ-vak'a bi't-taleb ketb olundu. Fî'l-yevmi's-sabî' ve'l-ısrîn min şehri Safer li-sene ihda aşer ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl

Fahrü'l-küttâb Es-Seyyid Ebubekir Efendi ibn-i Abdullah Efendi

Es-Seyyid Mehmed Efendi ibn-i Halil Efendi

Mehmed Edib kâtib-i rakim

Es-Seyyid Yahya Efendi ibn-i er-Rakim Efendi

Es-Seyyid Feyzullah Efendi ibn-i Halil Efendi.